

Ewa Popławska-Bukało

konserwator zabytkoznawca

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków

GMACH BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ W WARSZAWIE

Zabytkowy gmach przy ul. Koszykowej 26 w Warszawie jest siedzibą założonej, dzięki inicjatywie Towarzystwa Biblioteki Publicznej (TBP)¹, niemal 100 lat temu Biblioteki Publicznej miasta stołecznego Warszawy. Ta szacowna instytucja od 1907 r. nieprzerwanie gromadzi oraz udostępnia zbiory naukowe i beletrystyczne. W 2007 r. obchodzić będzie swój jubileusz².

Jej początki wiąże się z niewielką warszawską czytelnią o charakterze prywatnym, mieszczącą się przy ul. Żurawiej, którą w naukową księżnicę przekształciła w 1890 r. Jadwiga ze Szczawińskich Dawidowa³. Wkrótce księgozbiór przejęło TBP, przenosząc go do nowego lokalu znajdującego się przy ul. Rysiej, w którym mieścił się do czasu wybudowania specjalnego gmachu bibliotecznego. Gmach ów zbudowany został dzięki funduszom i staraniom Eugenii Kierbedziowej z domu Kierbedź, córki Stanisława, wybitnego inżyniera komunikacji i twórcy pierwszego warszawskiego stałego mostu na Wiśle.

W 1910 r. Eugenia po śmierci męża Stanisława, bratanka ojca, całkowicie poświęciła się działalności filantropijnej, przyczyniając się do powstania jeszcze dwóch innych budynków w Warszawie: gmachu Szkoły Sztuk Pięknych przy Wybrzeżu Kościuszkowskim i Dom Popierania Przemysłu Ludowego im. Stanisławów Kierbedziów przy ul. Tamka⁴.

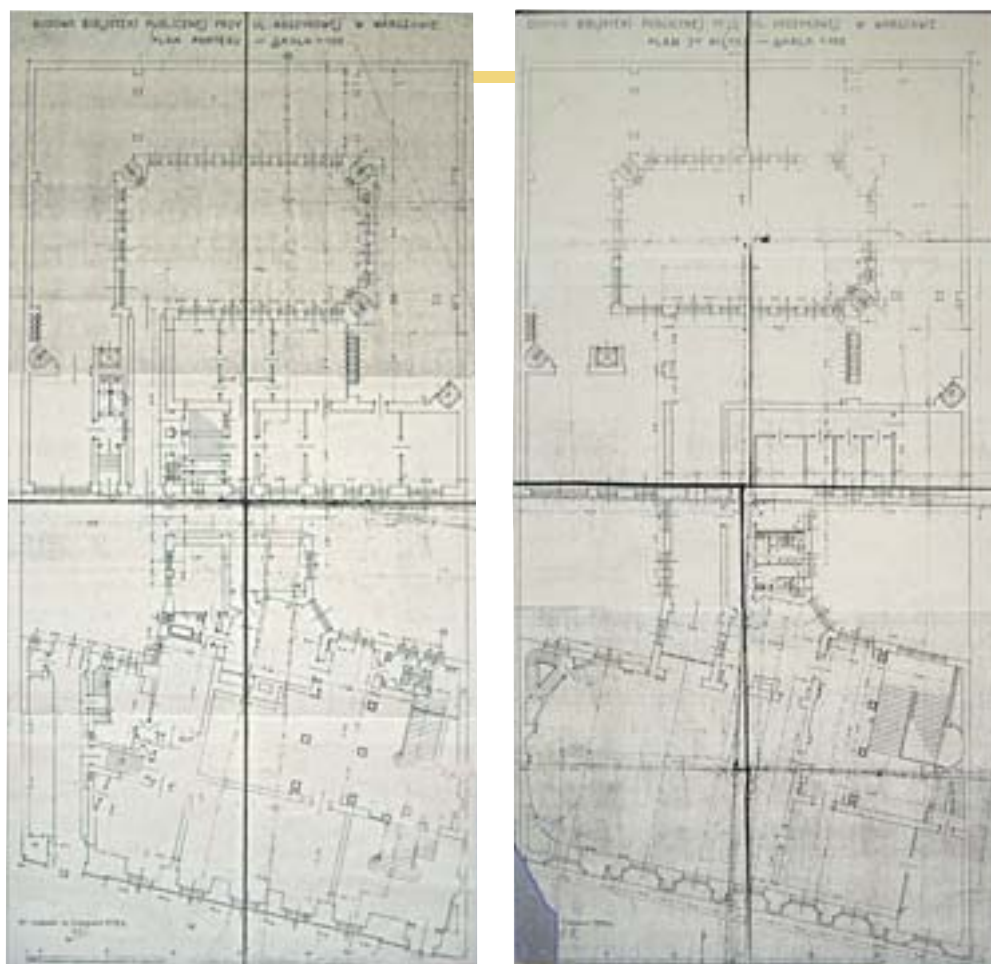
Twórcy biblioteki

Gmach biblioteki powstał w latach 1912-1914 przy ul. Koszykowej, a jego projektantami byli znani architekci: Jan Heurich junior oraz współpracujący z nim Władysław Marconi i Artur Gurney. Wśród najważniejszych

1. Hol na I piętrze, katalog działu zasadniczego, 1930 r. (zbiory Archiwum Biblioteki Publicznej – dalej ABP, sygn. F.I.35, H. Poddębski).

1. Hall on the first floor, catalogue of the fundamental department, 1930 (collections of the Archive of the Public Library – further as: ABP, call no. F.I.35, H. Poddębski).

2. Plany parteru (a) i I piętra (b) budynku Biblioteki Publicznej, podpis na rysunku A. Gurney, czerwiec 1912 r. (zbiory ABP, sygn. A-196).

2. Plans of the ground floor (a) and the first floor (b) of the building of the Public Library, inscription on a drawing by A. Gurney, June 1912 (collections of ABP, call no. A-196).

realizacji pierwszego z wymienionych architektów można wymienić Bank Towarzystw Spółdzielczych przy zbiegu ul. Jasnej i Zgoda (popularnie zwany Domem pod Orłami) i gmach Towarzystwa Higienicznego przy ul. Karowej – obydwie w Warszawie. Drugi ze współtwórców biblioteki, podobnie jak Heurich, pochodził z artystycznej rodziny, prowadzącej ożywioną działalność architektoniczną na terenie całego kraju. Jako architekt i konserwator wydał, wspólnie z bratem Janem, tzw. album Marconich⁵, umieszczając w nim zdjęcia warszawskich i podwarszawskich zabytków. W samej Warszawie zaprojektował m.in. hotel Bristol i dom Towarzystwa Ubezpieczeń „Rosja”, a poza nią: kościół ewangelicko-reformowany w Kucowie (powiat Piotrków) i kościół w Mogielnicy. Ostatni z trójki architektów, Artur Gurney, jest najmniej znany spośród autorów biblioteki. Przebywał w Warszawie krótko, prawdopodobnie tylko w latach 1903-1915. Na stałe mieszkał w Londynie, gdzie należał do Królewskiego Instytutu Architektów⁶. Spośród jego warszawskich realizacji, oprócz gmachu biblioteki, wymienić można jeszcze tylko dwie kamienice znanych firm budowlanych: „Drzewieckiego i Jeziorańskiego” w Al. Jerozolimskich 57 i „Horna i Rupiewiczza” przy ul. Lwowskiej 15.

Eugenia Kierbedziowia początkowo planowała ogłosić konkurs architektoniczny na projekt biblioteki, którego organizatorem miało zostać warszawskie Koło Architektów⁷. Z nieznanых przyczyn wycofała

się jednak z tego zamiaru. Niewykluczone że nie odpowiadały jej warunki postawione przez stowarzyszenie, np. regulamin konkursu, długi termin oczekiwania na projekt, wysokie wynagrodzenie dla zwycięskiej pracy lub skład jury⁸. Ostatecznie wybrała architektów pręźnie działających we wspomnianym Kole.

Pierwsze szkice koncepcyjne biblioteki wykonał prawdopodobnie w grudniu 1911 r. Jan Heurich junior wspólnie z Władysławem Marconim, który to przygotował także zestawienia powierzchni i wstępny kosztorys⁹. Kolejną wersję projektu uwzględniającego uwagi i życzenia fundatorki, dotyczące zarówno układu funkcjonalnego, jak i wyglądu zewnętrznego, przygotowano pół roku później. Na podstawie tych szkiców trzeci z architektów, Artur Gurney, wykonał rysunki wykonawcze (il. 2), zachowane do dziś w zbiorach archiwum biblioteki¹⁰.

Plan budynku wymagał starannego zaprojektowania ze względu na wąską posesję przy ul. Koszykowej. Działka ta (nr hipoteczny 6228)¹¹ położona była w kwartale ulic: Piękna, Krucza, Koszykowa, Mokotowska i Marszałkowska. Dość głęboka (w kształcie wydłużonego prostokąta) wymuszała intensywną zabudowę. Sąsiadowała z czynszową zabudową z początku XX w., która, podobnie jak układ sieci drożnej, kształt posesji i ówczesne przepisy budowlane, zdecydowała o gabarytach i planie przestrzennym projektowanego budynku.

Wygląd pierwotny gmachu

Wzniesiony gmach składał się z głównej, dwupiętrowej części zajmującej całą szerokość frontu posesji oraz ze znajdującej się na tyłach piętrowej oficyny, połączonej z nim wąskim, także piętrowym pasażem, ustawionym prostopadłe na osi północ-południe.

Najbardziej reprezentacyjne były część frontowa i pasaż o rzucie zbliżonym do litery T, które przeznaczone zostały na cele biblioteczne. Przylegająca do pasażu oficyna o dwóch skrzydłach różnej szerokości i wysokości (na rzucie litery L) mieściła magazyny książek. Według pierwotnej koncepcji oficyny znajdujące się na tyłach posesji miały zamykać ją z czterech stron. Ostatecznie na skutek decyzji Kierbedziowej pn.-zach. część terenu pozostała niezabudowana do 1938 r. Powstałe podwórze komunikacyjne powiązane było z mniejszym, tzw. przechodnim, do którego prowadził wjazd od strony ul. Koszykowej. Trzecie z podwórz (studnia) zaprojektowane zostało od wschodu pomiędzy budynkiem głównym z pasażem i oficyną a murami sąsiedniej kamienicy. Według wcześniejszych szkiców i intencji fundatorki miało ono być zabudowane i przeszklone świetlikami¹².

Prostokątna część frontowa ustawiona została kalenicą do ul. Koszykowej. Była dwutraktowa, o bryle zamkniętej jednospadowym dachem i elewacjach zaprojektowanych w nurcie zmodernizowanego klasycyzmu. Łączyła się z magazynami również dwutraktowym pasażem, zwieńczonym dwuspadowym dachem. Przylegające do pasażu poprzeczne skrzydło oficyny otrzymało siedem kondygnacji, dwa trakty i płaski dwuspadowy dach. Natomiast drugie ze skrzydeł – tylko częściowo tej samej wysokości (od północy liczyło trzy kondygnacje) – w całości było jednotraktowe i zwieńczone jednospadowym dachem.

Część główna budynku mieściła w suterrenach kotłownię, składy i mieszkania dla niższych rangą pracowników. Na parterze znajdowały się: sień, westybul, hol klatki schodowej, przy nim szatnia, palarnia i toalety, a od zachodu czytelnia, zwana *salą pism*¹³, i dalej mieszkanie służbowe, zajmowane przez dyrektora instytucji Faustyna Czerwijowskiego. Do

4. Fasada gmachu biblioteki – lata 30. XX w. (zbiory ABP, sygn. F.I.30).

4. Facade of the Library building – 1930s (collection of ABP, call no. F.I.30).

mieszkania tego prowadziło oddzielne wejście z przejazdu bramnego, usytuowanego w zachodnim narożniku gmachu. Składało się ono z niewielkiego salonu, kuchni, pomieszczenia dla służącej, jadalni, sypialni, łazienki, gabinetu oraz kancelarii. Część pomieszczeń znajdowała się w trakcie tylnym i łączniku. Gabinet dyrektora miał bezpośrednie połączenie jedynie z kancelarią biblioteki, a od części magazynów oddzielał je drugi z przejazdów, prowadzący na podwórze-studnię.

3. Pierwotny projekt fasady biblioteki, Jan Heurich junior, ok. 1912 r. Repr. za: S. Noakowski, *Jan Heurich jako architekt-artysta* „Architektura i Budownictwo”, 1926, nr 12, s. 17.

3. Original project of the Library facade, Jan Heurich junior, about 1912. Reprod. after: S. Noakowski, *Jan Heurich jako architekt-artysta* (Jan Heurich as an architect-artist), “Architektura i Budownictwo”, 1926, no. 12, p. 17.

5. Podwórze I biblioteki, z lewej strony brama do podwórza II i wejście do wypożyczalni, 1931 r. (zbiory ABP, sygn F.I.40, H. Poddębski).

5. Courtyard I of the Library, to the left: gate to courtyard II and entrance to the lending library, 1931 (collections of ABP, call no. F.I.40, H. Poddębski).

Najważniejsze sale biblioteczne zajmowały pierwsze piętro, na które prowadziła dwubiegowa klatka schodowa. Tuż przy niej znalazły się w projekcie tzw.: *galeria dla odpoczynku, dział sztychów i kartografii* wraz z *czytelnią sztychów* oraz największa sala *czytelnia główna*, wysokości dwóch kondygnacji. Umiejscowiona w trakcie frontowym od zachodu, została przykryta ozdobnym stropem ze świetlikami. Na tyłach znajdowały się pozostałe pomieszczenia: katalogi, toalety, palarnia, a w części magazynowej na tej kondygnacji również *gabinety do pracy*. Dość skomplikowany układ wewnętrzny charakteryzował się różnorodnością rozwiązań komunikacyjnych. Oprócz kilku klatek schodowych i schodów miał

również występujące w oficynach windę osobową i sześć transportowych.

Gmach otrzymał starannie opracowaną monumentalną fasadę (il. 4) i skromne, prawie pozbawione detalu pozostałe elewacje oraz jednolity stylizacyjnie wystrój architektoniczny wnętrza, który przewidziano jedynie dla części frontowej. Siedmioosiowa fasada zaprojektowana przez Jana Heuricha odwoływała się do zasad architektury klasycyzmu. Była oszczędna i zachowywała podstawowe prawa symetrii. W skrajnych osiach miała wejście główne (od wschodu) i przejazd bramny (po stronie przeciwnej).

Boniowany w tynku parter zdobiły duże prostokątne okna. Na wyższych kondygnacjach architekt zastosował wglębny portyk w jońskim porządku, flankowany płytkimi ryzalitami. Między kanelowanymi kolumnami, dźwigającymi belkowanie, kryły się okna czytelnia główna. Całość wieńczył płaski, trójkątny fronton, którego wewnętrzne pole zdołał napis „MCMXIII”, wskazujący datę powstania gmachu. Pierwszy z projektów rozwiązania fasady, niezakceptowany przez E. Kierbedź zapewne ze względów finansowych i estetycznych, przewidywał w tym miejscu rzeźbiarską dekorację reliefową o motywach zaczerpniętych ze sztuki antycznej: centralnie umieszczoną sowę (symbol mądrości, wiedzy i wojny – atrybuty bogini Ateny) w otoczeniu centaurów i ludzi¹⁴ (il. 3). Elementy rzeźbiarskie dekorowały też wierzchołki ryzalitów. Ponadto przekształcony później projekt fasady charakteryzował się innym opracowaniem faktury ściany: kamiennymi, rustykalnymi płytami; odmiennym rozmieszczeniem otworów wejściowych (główne wejście do budynku zakomponowano na osi środkowej); dekoracją okien (z kratami w parterze i suterrenach) itp.

6. Podwórze III z widokiem na magazyny książek, 1931 r. (zbiory ABP, sygn F.I.41, H. Poddębski).

6. Courtyard III with view of book store-rooms, 1931 (collections of ABP, call no. F.I.41, H. Poddębski).

7. Czytelnia główna, 1930 r. (zbiory ABP, sygn. F.I.37, H. Poddębski).
7. Main reading room, 1930 (collections of ABP, call no. F.I.37, H. Poddębski).

Pozostałe elewacje gmachu nie były już tak ozdobne, a ich wygląd wynikał z przeznaczenia poszczególnych części biblioteki. O ile elewacje tylne frontu rozwiązano, stosując jeszcze elementy dekoracyjne w postaci boniowania w tynku czy prostych obramień okiennych, o tyle magazyny całkowicie pozbawiono detali architektonicznych (il. 5, 6). Wertykalne okna przedzielone wąskimi filarami uzewnętrzniały strukturę wewnętrzną: żelbetową konstrukcję obiektu.

Wystrój wnętrz

Wystrój wnętrz biblioteki zaprojektowano w jednolitym charakterze, harmonizującym z wystrojem fasady. Jedynie część frontowa, a w szczególności hol, klatka schodowa, galeria na piętrze i czytelnia główna uzyskały efektowny wygląd. Pozostałe pomieszczenia rozwiązano stosownie do funkcji, jaką pełniły. Hall klatki schodowej połączony z szatnią przestrzennie wydzielały filary i kolumny, które wspierały profilowane belkowanie, dzielące strop na duże prostokątne i kwadratowe pola.

Marmurowe schody o bogatej, stylizowanej balustradzie (il. 15) prowadziły do znajdującej się na wyższej kondygnacji arkadowej galerii, poprzedzającej czytelnia (il. 1). Arkady podtrzymywały tokańskie kolumny, a poszczególne przęsła – korynckie pilastry, umieszczone również na ścianach. Sufit galerii dekorowało belkowanie analogiczne do zastosowanego w holu.

Wnętrze najważniejszego z pomieszczeń biblioteki – głównej czytelnia – cechowały interesujące ornamentyka i wyposażenie. Prostokątne okna naprzemiennie umieszczone w ścianach podłużnych podkreślały jońskie pilastry. Horyzontalnie płaszczyzną ścian na trzy partie dzieliły listwy, belkowanie i gzymsy. Ponad pasem wysokiego cokołu znajdowała się partia środkowa zamknięta plastycznym belkowaniem, powyżej którego wprowadzono różnej wielkości płyciny (il. 7). Strop tej sali podzielono na przęsła i przeszklono dużymi świetlikami. Na wyposażenie ruchome składały się m.in. charakterystyczne stoły dla czytelników, projektowane przez Artura Gurneya¹⁵.

W aranżację wnętrz była bardzo zaangażowana sama Eugenia Kierbedziowa. Decydowała o rodzaju materiałów, z jakich wykonane miały być meble, dobierała żyrandole itp. Jej wkład w budowę gmachu był zresztą ogromny i nie ograniczał się tylko do prac wykończeniowych. Jako fundatorka i osoba bywała w świecie narzucała także architektom preferowane przez siebie rozwiązania, podpatrzone w bibliotekach w Rzymie i Berlinie¹⁶.

Oficjalne przekazanie gmachu Towarzystwu Biblioteki Publicznej miało miejsce 1 czerwca 1914 r.¹⁷ Zgodnie z wolą Kierbedziowej został on nazwany imieniem Stanisławów Kierbedziów¹⁸. Fakt ten upamiętniono w rok po zakończeniu prac wykończeniowych¹⁹, tj. w 1916, wmurowując w holu biblioteki marmurową tablicę²⁰.

8. Hall z szatnią w nowym pawilonie biblioteki, 1938 r. (zbiory ABP, sygn. F.I.58, S. Turski).

8. Hall with cloakroom in the new Library pavilion, 1938 (collections of BP, call no. F.I.58, S. Turski).

9. Czytelnia młodzieżowa w nowym pawilonie biblioteki, 1938 r. (zbiory ABP, sygn. F.I.60, S. Turski).

9. Young people's reading room in the new Library pavilion, 1938 (collections of BP, call no. F.I.60, S. Turski).

Początki funkcjonowania biblioteki

Pierwsze lata działalności biblioteki przypadły na trudny okres wkrótce po zakończeniu I wojny światowej. Instytucji groziło zamknięcie z braku funduszy. Na jej funkcjonowanie nie wystarczały dary i zapisy testamentowe osób prywatnych oraz dotacje warszawskiego magistratu. Po trwających kilka lat pertraktacjach w dniu 28 marca 1928 r. nastąpiło przejęcie biblioteki przez gminę miasta st. Warszawy²¹. Uchwalono nowy statut i zmieniono nazwę instytucji na obecną.

10. Zniszczone magazyny, 1945 r. Repr. za: S. Tazbir, *Dzieje Biblioteki Publicznej miasta stołecznego Warszawy w ilustracjach 1907-1957*, Warszawa 1961, s. 61, fot. K. Szczeciński.

10. Destroyed storerooms, 1945. Reprod. after: S. Tazbir, *Dzieje Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy w ilustracjach 1907-1957* (Illustrated History of the Public Library of the Capital City of Warsaw 1907-1957), Warszawa 1961, p. 61, photo: K. Szczeciński.

Zmiany organizacyjne, powiększony księgozbiór i stale rosnąca liczba czytelników unaocznily konieczność rozbudowy gmachu. Ze względu na ograniczone rozmiary posesji przy ul. Koszykowej planowano przeniesienie zbiorów bibliotecznych do innego budynku. W ramach współpracy biblioteki z Wydziałem Architektury Politechniki Warszawskiej Zygmunt Konrad, student tejże uczelni, przygotował projekt nowego gmachu²². Wybrał lokalizację korzystną jak na owe czasy, z dala od ruchliwych arterii miejskich, przy ulicach Suchoj (obecnie ul. L. Krzywickiego) i Wawelskiej. Zaprojektował kilkukrzydłowy budynek w otoczeniu zieleni, który jednak nie powstał.

Dalsze plany rozbudowy zakończyły się połowicznym sukcesem w latach 1936-1938. Po wieloletnich staraniach dyr. Czerwijowskiego na terenie nieruchomości bibliotecznej wzniesiony został pawilon, w którym umieszczono czytelnie. Projekt przygotował architekt Tadeusz Ćwierdziński²³. Dwukrzydłowy, piętrowy pawilon stanął na obrzeżach działki, zamykając jej tylne podwórze²⁴. Tym samym po wielu latach został zrealizowany pierwotny zamysł. Parter budynku zajmowały m.in. wypożyczalnia książek beletrystycznych, sień, obszerny hol z szatnią (il. 8), klatka schodowa i sala konferencyjna na 150 osób. Na piętrze znajdowały się m.in. czytelnie dla młodzieży gimnazjalnej i licealnej na 80-100 osób (il. 9), czytelnia dla dzieci, magazyn.

Rozbudowana biblioteka cieszyła się dużą popularnością wśród mieszkańców Warszawy. Jej pomyslny rozwój przerwał niestety wybuch II wojny światowej, podczas której większość cennych zbiorów została rozgrabiona²⁵. Sam gmach ucierpiał dopiero pod koniec wojny. Wcześniej, w sierpniu 1944 r., uszkodzony został tylko budynek frontowy.

Najtragiczniejsze dla dziejów biblioteki okazały się wydarzenia z 14-16 stycznia 1945 r., kiedy to uciekający z Warszawy hitlerowcy podpalili magazyny biblioteczne²⁶. Zakres zniszczeń ilustrują fotografie (il. 10). Analiza tych materiałów pozwala na ocenę strat, która przedstawia się następująco: prawie w 100 proc. zniszczono skrzydło podłużne, w ok. 80 proc. poprzeczne (ocalało do wysokości pierwszego piętra z wyjątkiem wschodniej części traktu frontowego), nieznacznie uszkodzony został budynek przyuliczny, najcenniejszy z zespołu zabudowy.

Powojenna odbudowa

Odbudowę biblioteki rozpoczęto wkrótce po zakończeniu działań wojennych. W pierwszym rządzie przeprowadzono prace zabezpieczające i porządkujące. Zrekonstruowano wygląd fasady budynku frontowego (usunięto wyrwę w ścianie, pozostałą po pocisku artyleryjskim) i wnętrza tego obiektu, co umożliwiło w 1946 r. oddanie do użytku czytelnicy głównej²⁷.

Odbudowę zniszczonych magazynów odłożono na później, zamierzając połączyć ją z rozbudową założenia biblioteki. Na mocy dekretu Bolesława Bieruta z 1945 r. sąsiadujące z nią nieruchomości – zachodnia (przed wojną kamienica S. Bigielmana) i północna (teren ambasady niemieckiej) przeszły na własność Skarbu Państwa i zostały przeznaczone pod użyteczność publiczną. Oczyszczone z zabudowy posesje²⁸ stworzyły nowe możliwości. Wykorzystał je architekt prof. Edgar Norwerth, któremu zlecono wykonanie projektu rozbudowy gmachu, zrealizowanego później tylko w części. Kilka ocalałych rysunków, wykonanych różnymi technikami plastycznymi – akwarelą, tuszem i piórkiem – obrazuje rozmach przedsięwzięcia, ale i pewne jego niedoskonałości. Szkice przedstawiają widoki biblioteki od strony ulic Koszykowej i Piusa XI (obecnie Pięknej). Pierwsze stanowią raczej nieudaną próbę połączenia starego gmachu z nowo zaprojektowanym (il. 11a). Pozostałe szkice zwracają uwagę swoim rozmachem (il. 11b). Obrazują przeciwną stronę założenia, cofniętego w głąb ul. Piusa XI. Na zabudowę tej części składać się miały trzy różnej wielkości gmachy, okalające wewnętrzny dziedziniec – efektownie rozwiązany z elementami małej architektury. Punkt centralny wyznaczał monumentalny gmach przylegający bezpośrednio do istniejącego. Uzyskał on podcinia w przyziemiu, zaprojektowane także w dwóch pozostałych budynkach.

Przedstawiona koncepcja Norwertha nie doczekała się realizacji i rozwinięcia przede wszystkim ze względu na nagłą śmierć projektanta oraz zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym tej części miasta (budowa MDM), a także z powodu trudności finansowych²⁹. Niemniej na przylegającej do biblioteki posesji nr 28 rozpoczęto budowę nowych magazynów, którą wkrótce wstrzymano.

W powojennej historii gmachu wielokrotnie jeszcze planowano tak potrzebną rozbudowę. Jednak na skutek m.in. niesprzyjających warunków zewnętrznych i ciągłych zmian programowych zamierzenia te kończyły się fiaskiem³⁰ lub tylko częściową realizacją.

11. Rysunki architekta E. Norwertha ilustrujące planowaną przebudowę biblioteki, widok budynku od ul. Koszykowej i od strony ul. Piusa XI (obecnie ul. Pięknej), 1948-1949 r. (zbiory ABP, sygn.127/185).

11. Drawings by architect E. Norwerth illustrating the planned reconstruction of the Library; view of the building from Koszykowa Street and Piusa XI Street (today: Piękna Street), 1948-1949 (collections of ABP, call no.127/185).

Wśród ważniejszych i ostatecznie ukończonych poczynań należy wymienić kontynuację budowy magazynów w 1954 r. Mieszczący je gmach zajął znaczną powierzchnię posesji nr 28 i liczył dziesięć pięter. Najprawdopodobniej w tym samym czasie odbudowano też i dawne magazyny (w innym kształcie niż pierwotnie) oraz pawilon z lat 30. ub. stulecia.

W 1973 r. otwarto nowy budynek, tzw. plombę, usytuowany od strony ul. Koszykowej 28 obok magazynu wzniesionego wcześniej na tyłach tej posesji oraz przedwojennej kamienicy nr 30. Projekt sporządzili architekci Adrianna Kłosińska, Wiesław Rzepka i Lech Gruszczyński³¹. Budynek ten mieści do dziś czytelnicy tematyczne.

Stan obecny

Zabudowę Biblioteki Publicznej tworzą obecnie obiekty powstałe w różnym czasie, niejednorodnie stylizacyjnie. Zajmują teren posesji nr 26 i dołączoną do niej po II wojnie światowej posesję nr 28, na której stoją współcześnie wzniesione budynki.

Budynek najstarszy i najlepiej zachowany po II wojnie światowej usytuowany jest od frontu działki

nr 26 i ma plan odwróconej litery T. Składa się z części frontowej i pasażu, który łączy się z odbudowaną w nowym kształcie oficyną dawnych magazynów o podobnym do pierwotnego układzie (plan litery L). Podwórze zamyka zrekonstruowany dwuskrzydłowy pawilon z lat 30. ub. stulecia.

Ze względu na wartości historyczne, naukowe i artystyczne gmach wpisany został w całości do rejestru zabytków³². Jego część frontowa, zwana popularnie Kierbedziem, ma nadal czytelny układ pierwotny, chociaż w kilku miejscach zatarty wtórnymi podziałami wewnętrznymi (np. zmniejszona powierzchnia dawnej szatni). Dominują reprezentacyjna klatka schodowa i obszerny hol (il. 13), z których wejścia prowadzą do poszczególnych pomieszczeń czytelni (il. 12). Na piętrze wejście do czytelni poprzedza arkadowa, bogato zdobiona galeria (il. 16). Jej wystrój architektoniczny utrzymany jest w jednolitym charakterze i nie zmienił się od 1914 r.

Obecne koncepcje rozbudowy

Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy niemal od momentu powstania boryka się z problemami lokalowymi. Kolejne zmiany tylko na krótki czas zaspokajają rosnące potrzeby instytucji. Jej obecna działalność

12. Czytelnia główna, 2005 r. Fot. autorka.
12. Main reading room, 2005. Photo: author.

13. Fragment holu parteru i galerii I piętra gmachu głównego, 2005 r. Fot. autorka.
13. Fragment of the ground-floor hall and the first-floor gallery in the main building, 2005. Photo: author.

14. Fasada gmachu głównego biblioteki, 2005 r. Fot. autorka.
14. Facade of the main Library building, 2005. Photo: author.

ograniczona jest powierzchnią niewystarczającą dla tak dużej instytucji publicznej. Dlatego, mimo licznych niepowodzeń, na które wskazuje dotychczasowa historia, do dziś nie zrezygnowano ze starań o możliwość jej rozbudowy i modernizacji.

W grudniu 2005 r. rozstrzygnięty został konkurs ogłoszony przez SARP. Pierwszą nagrodę za koncepcję powiększenia biblioteki otrzymała pracownia Bulanda, Mucha Architekci sp. z o.o.³³ Jej autorzy proponują scalić wewnętrzną przestrzeń *złożoną*

*z kilku niezwiązanych ze sobą organizmów*³⁴ w jedną całość. Wewnętrzne podwórza zamierzają zamknąć przeszklonym dachem. Pierwsze z nich, zwane przechodnim, ma pełnić rolę informatorium z katalogami. Wokół drugiego (zachodniego) zaplanowane są czytelnie z łatwym dostępem do księgozbioru. Dotychczasową komunikację z najstarszą częścią (Kierbedziem) usprawnić ma zewnętrzna winda, ustawiona od tej strony. Natomiast planują podwyższenie oficyn zamykających trzecie, tylne podwórce .

Radykalnie zmianić się ma wygląd wszystkich elewacji, z wyjątkiem najbardziej okazałej fasady gmachu Kierbedzia (il. 14), jak już wspominaliśmy, wpisanego do rejestru zabytków. Przylegającą do niej od wschodu szpetną, brązową fasadę budynku czytelnicy, dostawionego w latach 70. XX w., pokryje okładzina z płyt piaskowca. Wertykalna artykulacja ściany ma zostać powiązana z zabytkowym gmachem biblioteki.

Autorzy projektu przewidują wprowadzenie zmian zasugerowanych i zaakceptowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Adaptacja zespołu budynków biblioteki przebiegać ma etapami, a jej zakończenie zaplanowano na 2007 r.³⁵ Czy zostanie przeprowadzona z poszanowaniem substancji zabytkowej, czy będzie udaną

integracją starego z nowym, a w końcu czy uświetni jubileusz stulecia instytucji – tego jeszcze nie wiadomo. Już teraz jednak, mimo odmiennych uwarunkowań, jest ona przyrównywana z inną realizacją lat ostatnich – Biblioteką Uniwersytetu Warszawskiego na Powiślu.

Artykuł powstał w oparciu o monografię gmachu opracowaną przez autorkę na zlecenie Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy.

Mgr Ewa Popławska-Bukała, absolwentka Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, jest pracownikiem Działu Badań Zabytków Warszawy i Mazowsza Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków.

Przypisy

1. Członkami Towarzystwa powstałego 26 września 1906 r. byli: Samuel Dickstein, Stanisław Krzemiński, Ludwik Krzywicki, Stanisław Leszczyński, Stanisław Michalski, Rafał Radziwiłłowicz, Józefa Sawicka, Władysław Smoleński, Seweryn Smolikowski i Stefan Żeromski. Podaję za: S. Tazbir, *Dzieje Biblioteki Publicznej*

miasta stołecznego Warszawy w ilustracjach 1907-1957, Warszawa 1961, s. 20 i n.

2. Cykl uroczystości związanych z tym wydarzeniem rozpoczął się już w maju 2006 r. tzw. Dniem Kierbedziów – Świętem Bibliotekarzy i Bibliotek. Spotkanie mazowieckich bibliotekarzy miało na celu nie tylko popularyzację czytelnictwa czy integrację środowiska, ale i przypomnienie sylwetki fundatorki gmachu biblioteki, Eugenii Kierbedziowej.

3. H. Zarachowicz, *Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy. Dzieje, stan obecny, perspektywy rozwoju*, „Rocznik Warszawski”, R. XIII, Warszawa 1975, s. 214; J. Szczawińska-Dawidowa, *O potrzebie założenia publicznej biblioteki w Warszawie*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1897, nr 10, s. 12.

4. *Polski Słownik Biograficzny*, t. XII, Warszawa 1960, z. 54, s. 418, hasło *Eugenia Kierbedź*. Już wcześniej, w 1903 r., przyczyniła się ona do powstania szpitala w Drewnicy pod Warszawą, a w kilka lat później ufundowała jeden z jego pawilonów. Ponadto zaangażowała się w budowę Domu Ludowego w Częstochowie, którego realizację udaremnił wybuch I wojny światowej.

5. *Album architektoniczne dawnych pamiątek i zabytków przeszłości*, b.m. i r.w.

6. Dział Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej (dalej DSDiR BP), spuścizna po Eugenii Kierbedziowej (sygn. 3524) – korespondencja architekta z pełnomocnikiem fundatorki, Stanisławem Brzozowskim.

15. Reprezentacyjna klatka schodowa, fragment balustrady, 2005 r. Fot. autorka.

15. Representative staircase, fragment of balustrade, 2005. Photo: author.

16. Głowice pilastrów w holu I piętra, 2005 r.
Fot. autorka.
16. Pilaster capitals in the first-floor hall, 2005.
Photo: author.

7. *Konkurs na gmach biblioteki publicznej w Warszawie*, „Wiadomości Budowlane”, 1911, nr 6, s. 1 i 120.

8. Patrz: M. Rudowska, *Warszawskie konkursy architektoniczne w latach 1864-1898*, Warszawa 1972.

9. Archiwum Biblioteki Publicznej (dalej ABP), korespondencja fundatorki i jej pełnomocnika z architektami (mat. bez sygn.).

10. ABP, sygn. A-196.

11. Zakupiona przez Kierbedziową w 1911 r. za sumę 106 tys. Rb. Podaje za: DSDiR BP, jw.

12. ABP, jw.

13. Podpis na planie parteru biblioteki (ABP, sygn. A-196).

14. Według innych jeszcze szkiców w miejscu tym zamierzano umieścić łaciński napis *LIBRARIA KIERBEDŹ* lub *LIBRARIA PUBLIKA* oraz rok budowy.

15. DSDiR BP, jw.

16. Kierbedziowa wiele lat spędziła w Rzymie. Mieszkała blisko Centralnej Biblioteki Narodowej im. Wiktora Emanuela II, założonej w 1876 r. Przebywając zaś w Berlinie, odwiedzała tamtejszą bibliotekę.

17. ABP, *Tow. Bibl. Publ., Akta statutów, ustawy i korespondencja z władzami 1905-1919* (sygn. A-165, k. 9 i n.).

18. Był to jeden z warunków postawionych przez fundatorkę i zawartych w akcie notarialnym, podpisanym w kancelarii Zdzisława Wasiutyńskiego 1 czerwca 1914 r. Patrz: J. Jagielska *Działalność Eugenii Kierbedziowej na rzecz Biblioteki Publicznej w Warszawie*, (w:) *Działalność filantropijna honorowej obywatelki m.st. Warszawy Eugenii Kierbedziowej w 50. rocznicę śmierci*, materiały z sesji pod tym samym tytułem, zorganizowanej przez Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy w 1997 r., Warszawa 1998, s. 25.

19. Budowa biblioteki przebiegała dosyć długo i wiązała się z wieloma różnymi problemami. Wynikały one z niedostatecznego nadzoru technicznego i kiepskich wykonawców (wynikiem czego była katastrofa budowlana w lutym 1913 r., podczas której doszło do zawalenia się zwieńczenia części frontowej budynku) oraz trudnych warunków ekonomicznych (wybuch I wojny światowej). O katastrofie pisała ówczesna prasa, np. „Wiadomości Budowlane”, 1913, nr 5, s. 76 i następne numery.

20. ABP, *Tow. Bibl. Publ., Sprawozdanie za rok 1916*, k. 265 (sygn. A-175).

21. H. Zarachowicz, *Biblioteka Publiczna...*, jw.

22. Z. Konrad, *Projekt nowego gmachu Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, Warszawa 1932/33.

23. *Trzydziestolecie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy 1907-1937*, Warszawa 1938, s. 3-5.

24. Pawilon ten planowano zbudować w dwóch etapach: zakończenie pierwszego przewidziano na jesień 1937 r., zaś drugi, polegający na nadbudowie kolejnego piętra, odłożony został na lata późniejsze (z jego realizacji zrezygnowano).

25. Z półmilionowego zasobu woluminów pozostało około 87 tys., gdyż większość z nich została rozgrabiona lub zniszczona.

26. R. Przelaskowski, *Zarys działalności BP w okresie drugiej wojny światowej*, (w:) *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, Warszawa 1961, s. 636.

27. Czytelnia otrzymała zbliżony do przedwojennego wystrój wnętrza; dopiero kilka lat później została powiększona przez zaprojektowany od północy aneks.

28. Zniszczoną kamienicę przy ul. Koszykowej 28 rozebrano w 1946 r.

29. Prawdopodobnie wg tej koncepcji rozpoczęto budowę tylko wschodniej oficyny o arkadowych podcieniach. Ślady po arkadach są czytelne do dnia dzisiejszego.

30. Np. koncepcja rozbudowy opracowana przez Miastoprojekt Stolica w l. 1954-1955 (autorzy: arch. E. Sekrecka, B. Jezierski, M. Borzecki i A. Góec).

31. Konstrukcję projektowali Wiesław Kłosiński i Janusz Gruszczyński. Podaję za: *Encyklopedia Warszawy*, Warszawa 1994, s. 61.
32. Nr rej. 687 z 01.07.1965 r.
33. Zespół autorski w składzie: arch. arch. Andrzej Bulanda, Włodzimierz Mucha, Paulina Utratna, Dorota Sekulska, Ilona Bitel,

- Aleksandra Wrzosek, Małgorzata Trybulska, student Tomasz Szewi.
34. Wypowiedź A. Bulandy za: A. Bartoszewicz, *Nowa Koszykowa*, „Gazeta Stołeczna” z dnia 06.10.2005 r., s. 1.
35. Na razie odnowiona została fasada gmachu Kierbedzia (ul. Koszykowa 26, 2005 r.).

BUILDING OF THE PUBLIC LIBRARY IN WARSAW

The historical building in 26 Koszykowa Street is the seat of a Public Library established almost a hundred years ago for the capital city of Warsaw. In 2007 this institution will be celebrating its round anniversary. Created in 1907 thanks to the initiative of the Public Library Society, it has been almost uninterruptedly gathering and rendering available scientific collections and the belles lettres. From 1914 it is housed in an object erected due to the funds and efforts of Eugenia Kierbedź, born Kierbedź, the daughter of Stanisław, an outstanding communications engineer and the author of the first permanent bridge across the Vistula in Warsaw. The Library was designed by acclaimed architects: Jan Heurich Junior and his collaborators – Władysław Marconi and Artur Gurney.

The building is composed of the two-storey main part which occupies the whole width of the front of the lot, and a single-storey outbuilding in the back, connected by means of a narrow and also one-story passage, perpendicular to the north-south axis. The most representative is the front fragment and the passage built on a ground plan similar to the letter T, which originally served predominantly library purposes. It still houses the large reading room featuring lavish architectural outfitting, harmoniously corresponding to the monumental facade which refers to the principles of Classical architecture. The

outbuilding adjoining the passage and granted two wings of different width and height (on the ground plan of the letter L) formerly contained book store-rooms, which burnt down during the second world war.

Almost from its very outset the Library has been forced to tackle assorted problems involving available space. Successive postwar transformations (such as the erection of a new reading rooms building on the spot of a non-extant house in 28 Koszykowa Street) managed to meet the constantly growing needs of this institution for only a brief space of time. This is the reason why despite numerous failures, up to this day the Library has not resigned from efforts to expand and modernise its facilities. The results of a competition organised by SARP have been announced in December 2005. First prize for a conception of enlarging the Library went to the Bulanda, Mucha Architekci Sp. z o.o. studio.

The adaptation of the Library buildings complex will be carried out in stages, and its completion is foreseen for 2007. Will it be conducted with due respect for the historical substance, or shall it assume the form of a successful integration of the new with the old; finally, will it add splendour to the anniversary of the hundred-years old institution? We still do not know the answer.